

Teoria complexului regional de securitate – studiu de caz, statele riverane Mării Negre

*The theory of the regional security complex –
Case study, the riparian states of the Black Sea*

Mrd. Adrian GHENADE*

Drd. Elena ONU**

*Academia Națională de Informații Mihai Viteazul, București, România

**Școala Națională de Științe Politice și Administrative, București, România

Abstract

Cunoscută în Antichitate sub denumirea de Pontus Euxinus, Marea Neagră a reprezentat, din cele mai vechi timpuri, puntea de legătură dintre civilizația europeană și civilizația orientală. Posesoarea unui mozaic multivariat de culturi, zona Mării Negre a facilitat, de-a lungul secolelor, atât dezvoltarea relațiilor comerciale și politice, cât și declanșarea și întreținerea de conflicte, fiind precum Sabia lui Damocles. Situată la intersecția a trei zone de securitate (euroatlantică, rusă și orientală), Marea Neagră constituie, în prezent, un spațiu vulnerabil în materie de securitate. Moștenitoarea unei culturi bizantine, majoritatea statelor riverane prezintă o politică internă și externă alambicată, fiind prinse între idealismul lumii occidentale și realismul spațiului estic european. Totodată, revizionismul Federației Ruse și cel al Turciei în materie de politică externă va însemna și o schimbare a dinamicii relațiilor dintre statele riverane Mării Negre, care s-ar putea solda fie cu revenirea acesteia la statutul de lac rusesc, fie cu o împărțire a sferelor de influență între Federația Rusă și Turcia. În acest sens, pentru a analiza viitoarea dinamică a securității statelor riverane, am utilizat teoria complexului regional de securitate, pe care o considerăm foarte potrivită în studiul nostru pentru regiunea Mării Negre.

Known in Antiquity as the Pontus Euxinus, the Black Sea has been the bridge between European and Eastern civilizations since ancient times. Possessing a multi-varied mosaic of cultures, the Black Sea area has facilitated over the centuries, both the development of commercial and political relations and the maintenance and production of conflicts, being like the Sword of Damocles. Located at the intersection of three security zones (Euro-Atlantic, Russian, and Eastern), the Black Sea is currently a vulnerable space in terms of security. Heir to Byzantine culture, most of the riparian states have a complicated internal and external policy, being caught between the idealism of the Western world and the realism of the Eastern European space. At the same time, the revisionism of the Russian Federation and Turkey in terms of foreign policy will also mean a change in the dynamics of the relations between the states bordering the Black Sea, which could result either in its return to the status of a Russian lake or in a division of the spheres of influence between the Russian Federation and Turkey. In this sense, in order to analyze the future security dynamics of the riparian states, we used the theory of the regional security complex, which we consider very appropriate in our study of the Black Sea region.

Cuvinte-cheie:

Marea Neagră; teoria complexului de securitate; poststructuralism; Școala de la Copenhaga; NATO; securitate.

Keywords:

Black Sea; security complex theory; poststructuralism; Copenhagen School; NATO; security.

Info articol

Primit: 9 februarie 2024; Evaluat: 29 februarie 2024; Acceptat: 18 martie 2024; Disponibil online: 5 aprilie 2024

Citare: Ghenade, A și E. Onu. 2024. „Teoria complexului regional de securitate – studiu de caz, statele riverane Mării Negre”.

Buletinul Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 13(1): 117-130. <https://doi.org/10.53477/2065-8281-24-08>

Nașterea abordării complexului regional de securitate

Contextul perioadei anilor 80'- 90' este marcat de o schimbare de paradigmă în privința abordării și înțelegerii studiului relațiilor internaționale și relațiilor de securitate.

Noul curent de gândire nu este într-o antiteză totală cu curentul tradiționalist, venind mai mult ca o completare a acestuia. Astfel, dacă curentul de gândire tradiționalist asocia problemele militare (hard power) ca reprezentând singura amenințare reală pentru supraviețuirea statelor, curentul de gândire nontradiționalist va considera că problemele de securitate sunt de natură militară, economică, socială, societală și ecologică. În acest sens, nontradiționaliștii oferă un nivel de analiză inclusiv la nivelul societății, și chiar al indivizilor, și nu doar la nivelul statelor. Abordarea este în deplină concordanță cu noua realitate caracteristică sfârșitului Războiului Rece, fiind marcată de curentul neoliberalist și idealist, în care accentul va fi pus mai mult pe individ decât pe stat. De asemenea, nontradiționaliștii vor analiza securitatea pe nivel, acesta fiind național, regional, internațional/global/sistemic.

Unul dintre principalii gânditori ai noului curent nontradiționalist și, totodată, pionierul noului curent este Barry Buzan, profesor britanic de științe politice la LSE. În lucrarea *People, States and Fear: National Security Problem in International Relations*, din 1983, critică concepția tradițională în materie de securitate, ajungând să formuleze principalele elemente ale viitoarei abordări a Școlii de la Copenhaga, inclusiv ideea că statul și societatea sunt cele două obiecte referente ale securității. În cadrul acestei lucrări, Barry Buzan va enunța și un nou concept derivat de securitate, *complexul de securitate*, care va constitui o nouă înțelegere a relațiilor dintre state, în materie de securitate, la nivel regional.

Complexul de securitate reprezintă existența unui grup de țări cu caracteristici durabile, semnificative și intrinseci ale problemelor de securitate. În acest set de state, percepțiile majore de securitate sunt atât de interrelaționate, încât problemele lor de securitate națională nu pot fi analizate și soluționate rațional, fără raportare la celelalte state. Dinamica formării și structura acestuia sunt determinate de statele din cadrul lui, mai exact de perspectivele statelor față de securitate și de interacțiunile dintre state. Complexul de securitate aparține curentului postmodernist, curent care pune accent, în primul rând, pe componenta socială în analiza securității, abordarea fiind una de natură multisectorială (Buzan 1983, 105-110).

Sistemul internațional este format din mai multe complexe de securitate, foarte multe dintre ele suprapunându-se sau intersectându-se între ele. Acestea pot să fie de mai multe tipuri: geografice, politice, strategice, istorice, economice și culturale, unele complexe de securitate putând să aibă mai multe caracteristici sau chiar pe toate.

În baza curentului postmodernist, analiza securității prin raportare la complexul de securitate se face la nivel regional, chiar dacă, din complex, fac, uneori, parte și state din afara regiunii.

Logica regiunilor de securitate se bazează pe faptul că securitatea internațională este o chestiune de relaționare. Securitatea internațională se referă la modul în care colectivitățile umane relaționează unele cu altele când vine vorba de amenințări și vulnerabilități, chiar dacă, uneori, se referă la modul în care aceste colectivități relaționează cu amenințările din partea mediului natural. Accentul asupra naturii relaționale a securității este în conformitate cu scrierile privind studiile de securitate, care au subliniat dinamicile relaționale, precum dilemele de securitate, echilibrul puterii, cursele înarmării și regimurile de securitate.

Pentru ca un grup de state să poată fi considerat complex de securitate, acesta trebuie să aibă un tipar teritorial distinctiv al interdependenței care să deosebească membrii unui complex de securitate de alte state vecine. Complexele regionale de securitate nu pot exista în două condiții: în unele zone, statele locale au atât de puține capacități încât puterea lor se proiectează puțin sau chiar deloc în afara propriilor granițe. Aceste state au perspective de securitate direcționate spre interior și între ele nu există o interacțiune de securitate suficient de mare pentru a genera un complex local. Prezența directă a puterilor externe este atât de mare încât suprimă dinamica de securitate dintre statele locale. Această stare se mai numește și acoperire (de exemplu, colonialismul, dinamica securității europene din timpul Războiului Rece, rivalitate SUA-URSS).

Pentru ca un grup de state să poată constitui un complex de securitate, este necesar ca acesta să îndeplinească următoarea structură, toate condițiile trebuind să fie întrunite cumulativ: 1) aranjarea unităților în același spațiu geografic și existența unor diferențe între ele; 2) existența unor tipare de amicitie sau inamicitate; 3) distribuirea puterii între principalele unități (Buzan 1983, 110-115).

La nivel conceptual, există două tipuri de complexe regionale: cele omogene (clasice, enunțate, pentru prima dată, în lucrarea *People, States and Fear: National Security Problem in International Relations*, din 1983, de Barry Buzan) și cele eterogene (care păstrează caracteristicile complexelor clasice, dar care sunt completate de spectrul economic, financiar, social, cultural, societal, fiind enunțate în lucrarea *Regions and Powers: The Structure of international Security*, din 2003, de Barry Buzan, în colaborare cu Ole Waever).

Teoria clasică a complexului de securitate

Rațiunea din spatele ei este că, pentru majoritatea actorilor de la nivelul unităților, securitatea politico-militară se încadrează în mănunchiuri de mărime medie, iar teoria cea mai relevantă este cea care se referă la nivelul regional. De asemenea, teoria clasică a complexelor de securitate afirmă existența subsistemelor regionale ca obiecte ale analizei de securitate și oferă un cadru analitic de lucru cu aceste sisteme. Teoria s-a concentrat, în primul rând, pe stat ca unitate cheie și pe sectoarele politic și militar. Toate statele din sistem sunt interconectate într-o țesătură de interdependență de securitate. Tiparul de interdependență într-un sistem

internațional divers din punct de vedere geografic, dar și anarhic, este bazat pe clustere regionale, pe care le numim complexe de securitate. Interdependența de securitate este evident mai intensă între statele din interiorul unor astfel de complexe decât între statele din afara lor. Complexele de securitate se referă la intensitatea relativă a relațiilor de securitate interstatale, care formează tipare regionale distincte, configurate atât de distribuția puterii, cât și de relațiile istorice de amicitie sau inamicitie.

Deoarece acestea sunt formate din grupări locale de state, complexele clasice de securitate nu au numai un rol central în relațiile dintre membrii lor; ele condiționează central, dacă este cazul, modul în care puterile externe penetrează regiunea.

Dinamica externă a complexelor de securitate poate fi localizată de-a lungul unui spectru, în funcție de ceea ce definește interdependența de securitate: amicitia sau inamicitia. La polul opus, se află formarea conflictelor, în care interdependența se naște din frică, din rivalitate și din percepția reciprocă de amenințare. La mijloc, se situează regimurile de securitate, în care statele se tratează reciproc ca potențiali dușmani, în care s-au încheiat acorduri de asigurare, cu scopul de a reduce dilema de securitate dintre ele. La polul pozitiv al spectrului, se află o comunitate pluralistă de securitate, în care statele nu mai așteaptă și nu se mai pregătesc de utilizarea forței în relațiile dintre ele. Integrarea regională va elimina un complex de securitate cu aceleași limite, transformându-l dintr-un subsistem anarhic de state într-un singur actor mai mare în cadrul sistemului. Integrarea regională a membrilor unui complex va transforma structura de putere a respectivului complex. Complexul de securitate este un produs al sistemului anarhic (Buzan 1983, 93-95).

Datorită faptului că dinamica de putere este foarte solidă, iar relațiile de amicitie/inamicitie se schimbă constant, există patru opțiuni structurale de evaluare a impactului asupra unui complex regional de securitate: menținerea statu-quo-ului, transformarea internațională, transformarea externă și acoperirea.

Teoria complexului regional de securitate poate fi utilizată pentru a genera scenarii definitive și pentru a studia și predicțiile legate de posibilitățile de schimbare și stabilitate (Buzan 1983, 113-115).

După Războiul Rece, relațiile internaționale au dobândit un caracter mai regionalizat. Regiunile sunt un tip special de subsisteme. Hans Mourizen susține că statele sunt mai mult fixe decât mobile. La nivel de securitate, regiunile au următoarele caracteristici: sunt compuse din două sau mai multe state, acestea constituind un grup coerent din punct de vedere geografic, relațiile dintre state fiind marcate de interdependența din domeniul securității, care poate fi pozitivă sau negativă.

Marea Neagră – Teatru de operațiuni și al întâlnirii Rusia-NATO

Securitatea regională a Mării Negre și balanța geostrategică constituie factorii și premisele pentru conturarea unui posibil scenariu care ar implica existența unui nou Război Rece. Multitudinea de grupuri etnico-religioase, corelate cu existența

mai multor sfere de securitate, face extrem de dificilă delimitarea unor granițe fixe și stabile pentru regiunea Mării Negre. Astfel, folosind o terminologie specifică post-Război Rece, ne putem referi la regiunea Marea Neagră – Marea Caspică, respectiv la regiunea Marea Mediterană – Marea Neagră ([Fiedler și Stelmach 2018](#), 14). Această delimitare o considerăm esențială, în special datorită faptului că Regiunea Mării Negre constituie inclusiv o arie de securitate pentru NATO. Acest lucru este reliefat prin existența Sistemului de Apărare Antirachetă (denumire dată în mandatul Bush jr.), apărută, inițial, sub denumirea de Inițiativa de Apărare Strategică (1983) ([Negruț și Neacșu 2022](#), 114).

Potrivit raportului privind revizuirea sistemului de apărare împotriva rachetelor balistice (Balistic Missile Defense Review Raport) al Departamentului american al Apărării (1 februarie 2010), se aveau în vedere patru faze pentru realizarea acestuia, dintre care, ulterior, au rămas doar trei.

Faza 1 constă în protejarea unor porțiuni ale Europei de Sud-Est, prin desfășurarea unui sistem radar înaintat.

Această fază a demarat, la 7 martie 2011, prin trimiterea, pe Marea Mediterană, a navei americane USS Monterey, echipată cu sistemul Aegis, respectiv prin operaționalizarea unui radar în sud-estul Turciei, la Kurecik.

Faza 2 (orizont de timp 2015) presupunea extinderea protecției aliaților NATO prin operaționalizarea unei noi generații de interceptori SM3-IB (care să poată fi lansați de la sol), amplasați într-o bază terestră, respectiv la Deveselu (jud.Olt).

Faza 3 (orizont de timp 2018) este reprezentată de extinderea acoperirii sistemului la toate statele membre ale NATO din Europa, prin introducerea în exploatare a unei noi versiuni a interceptorului SM3, care urmează a fi amplasat într-o bază terestră, în nordul Europei (Redzikowo, Polonia).

Faza 4 (orizont de timp 2020) a fost anulată în martie 2013. Inițial, aceasta presupunea extinderea protecției la eventuale atacuri cu rachete intercontinentale, inclusiv prin dezvoltarea în continuare a rachetelor SM3 și a sistemelor radar, cu amplasarea în Polonia a unei clase de interceptare. Anularea fazei a intervenit în contextul amenințărilor cu eventuale atacuri cu rachete balistice, la adresa SUA, din partea Coreei de Nord.

Dincolo de relația foarte bună pe care o au SUA, România a fost aleasă ca bază terestră din motive geostrategice: o țară de mărime medie, aflată la frontiera estică a structurilor euroatlantice, într-o zonă geografică din ce în ce mai vulnerabilă la amenințări cu rachete cu rază scurtă de acțiune. Din punct de vedere geostrategic și având în considerare componenta sudică a EPAA, România se află în cea mai bună poziție pentru a găzdui interceptori tereștri ([Negruț și Neacșu 2022](#), 113-117).

De asemenea, NATO a identificat trei regiuni de o importanță deosebită pentru securitatea Alianței: Marea Baltică, Marea Neagră și Marea Egee ([NATO 2023](#)).

Potrivit noii perspective, zona sud-caucaziană a devenit linia roșie dintre NATO și Federația Rusă.

De cealaltă parte, Rusia identifică acțiunile NATO ca având un caracter ofensiv, contravenind în acest sens cu propria sa securitate. Potrivit revistei poloneze *New Eastern Europe*, împreună cu noua infanterie navală și cu Unitățile Forțelor Speciale, care sunt deja utilizate în operațiunile de tipul război hibrid, Rusia își va folosi propriile sale forțe care o vor ajuta în implementarea propriei sale agende politice în zonă (Petriashvili 2019). Acest lucru a fost concretizat și prin investițiile militare, făcute de Rusia, aceasta cheltuind, în perioada 2016-2020, potrivit Ministerului rus al Apărării, suma de 2,4 miliarde de dolari pentru arealul Mării Negre.

De asemenea, insecuritatea constituită de domeniul militar va fi completată de insecuritatea din partea amenințărilor hibride, acestea survenind pe axa economică Marea Neagră – Marea Caspică – Asia Centrală. Aceste amenințări hibride, reprezentate de terorism, trafic de arme, migrație ilegală au fost accentuate și de decizia Rusiei de a se retrage, în anul 2015, din cadrul Tratatului privind Forțele Convenționale din Europa (CFE Treaty), retragerea diplomatică fiind completată de agresiunea militară asupra Ucrainei, din 2022, fapt ce a transformat regiunea Mării Negre într-o zonă cu o puternică instabilitate politică, economică, socială și militară. Utilizând terminologia lui Nye, putem afirma că, în prezent, Marea Neagră constituie un teatru de operațiuni (Ney 1967).

În acest sens, considerăm că actuala confruntare Rusia – NATO din zona geografică a Mării Negre constituie un Război Rece la nivel global, actorii implicați în mod direct în cadrul acestuia, împreună cu aliații lor având capacitatea de a-l extinde și în alte arii geografice.

Teoria complexului de securitate – studiu de caz Marea Neagră după anexarea Peninsulei Crimeea de către Federația Rusă

La nivelul securității, regiunea Mării Negre este o zonă nesigură, aici suprapunându-se trei zone de securitate: europeană, euroasiatică și islamică, acest lucru determinând existența atât a unor relații de inamicitate, cât și a unor alianțe, bazate pe prietenie între statele riverane (Cojocaru 2014, 23).

Fiind un spațiu comercial încă din vremea Antichității, regiunea Mării Negre a constituit, în primul rând, un spațiu de tranzit pentru diferite popoare, fapt ce va marca pe deplin istoria acestei regiuni prin mozaicul multicultural și etnic creat. Privită în ansamblu, deși diversitatea unei regiuni înseamnă de cele mai multe ori o creștere a creativității și toleranței între populațiile din jur, pare că, în cazul regiunii Mării Negre, se aplică principiul sabiei lui Damocles, această regiune fiind, în aproape toată istoria ei, marcată de conflictele dintre statele riverane. De la războaiele ruso-otomane și până la actuala invazie a Ucrainei de către Rusia, zona Mării Negre a constituit, aproape tot timpul, o zonă instabilă politic și militar, fiind preferat războiul, în locul comerțului. Astfel, se poate explica faptul că, deși deține aproximativ între 70 și 200 de miliarde de barili de petrol (o cantitate mai mare decât

rezervele din Marea Nordului și din Alaska la un loc, ceea ce transformă regiunea în a doua zonă din lume din punctul de vedere al potențialului energetic, pentru Occident), regiunea Mării Negre, din cauza securității instabile, nu se bucură pe deplin de potențialul său economic (Cojocaru 2014, 25).

Astfel se naște întrebarea „*Ce determină această instabilitate a regiunii?*”.

Un răspuns la această întrebare îl constituie faptul că statele riverane Mării Negre (Rusia, Turcia, Ucraina, România, Bulgaria și Georgia) se află într-un complex regional de securitate. După cum am spus mai sus, existența oricărui complex regional de securitate este determinată de îndeplinirea cumulativă a trei condiții, pe care statele riverane Mării Negre le îndeplinesc.

Aranjarea unităților în același spațiu geografic și existența unor diferențe între ele: statele din regiunea Mării Negre se află în aceeași arie geografică, fiind situate în regiunea estică a Europei, având ieșire directă la Marea Neagră. De asemenea, deși se află în aceeași proximitate geografică, la nivelul statelor, diferențele dintre ele sunt substanțiale în ceea ce privește cultura, etnia, limba și, în unele cazuri, chiar religia. Din cauza acestor diferențe substanțiale regăsite la nivelul statelor, fiecare țară riverană Mării Negre are un specific al său care o face total diferită de celelalte țări din jur, fiind greu de realizat o uniformizare în materie de specific zonal.

Existența unor tipare de amicitie sau inamicitie: regiunea Mării Negre a fost/este spațiul de ciocnire dintre ruși și turci. Încă de pe vremea lui Petru cel Mare, rușii au dorit transformarea Mării Negre într-un lac rusesc, singurul obstacol în realizarea acestui obiectiv fiind Imperiul Otoman. Astfel, de la 1683 și până în prezent, Rusia și Turcia și-au disputat constant influența asupra Mării Negre, o zonă geostrategică extrem de importantă pentru realizarea politicii externe expansioniste a ambelor puteri. De asemenea, un alt conflict a fost cel dintre România și Bulgaria. Ca urmare a Congresului de la Berlin din 1878, România obținea ieșirea la Marea Neagră, în urma cedării Dobrogei de către Bulgaria. Astfel, noua graniță dintre cele două tinere state va reprezenta un motiv de conflict îndelungat, ambele entități, până în anul 1945, aflându-se în tabere separate atât în cele două războaie balcanice, cât și în ambele războaie mondiale.

Totodată, chiar și atunci când în regiunea Mării Negre a existat un tipar de amicitie între state, în care cinci dintre cele șase state riverane erau parte a unei alianțe comune, Pactul de la Varșovia (URSS – Rusia, Ucraina și Georgia actuală –, România și Bulgaria), au existat neînțelegeri de natură teritorială, România cedând Ucrainei, în anul 1948, Insula Șerpilor, fapt ce a creat tensiuni în rândul aliaților. Deși, în anul 2009, Tribunalul de la Haga recunoștea României 79,34% din teritoriul insulei (restul revenind Ucrainei), ambele state au în continuare pretenții mult mai mari față de acest teritoriu, diferendele continuând inclusiv în prezent.

De asemenea, un alt tipar de inamicitie este cel dintre Rusia și Georgia. La începutul anului 2000, Rusia a adoptat un nou concept la nivelul politicii externe și al cadrului

geostrategic, declarându-se a fi o mare putere (Smith 2020, 7). De asemenea, prin adoptarea acestui concept, Rusia își va manifesta și primele semne de revizionism, sugerând că intervenția în conflictele înghețate postsovietice (atât în cele din zona Mării Negre, cât și în cele din zonele limitrofe) este justificată, în concordanță cu statutul său. Acest lucru a dus la primele tendințe de revizionism din partea Rusiei. În anul 2004, Georgia, prin poziția sa geografică la Marea Neagră, reprezenta o nouă poartă de acces a petrolului din Marea Neagră, permițând instalarea de conducte care puteau ocoli Federația Rusă. La rațiunile economice, putem adăuga și dorința Georgiei de a fi parte a Uniunii Europene și NATO, organizații care i-ar fi permis o detașare substanțială de statutul său de fostă republică socialist sovietică. Prin urmare, în anul 2008, Rusia va interveni direct în războiul din Georgia, Abhazia și Osetia de Sud, declarându-și independența, act care, în prezent, este recunoscut la nivel internațional doar de Federația Rusă (Cojocaru 2014, 110-112), Nicaragua și Siria (Curtifan 2018).

Deși toate conflictele din trecut au avut o influență substanțială asupra regiunii Mării Negre, conflictul dintre Rusia și Ucraina a avut cu adevărat cel mai mare impact asupra regiunii. Vom aborda acest conflict ulterior, întrucât în cadrul acestui eseu, îi voi acorda o secțiune specială.

Distribuirea puterii între principalele unități: Fiecare țară riverană Mării Negre are un cuvânt de spus în privința politicilor de securitate din zonă. Totuși, în legătură cu distribuția puterii, în prezent, Marea Neagră cunoaște doi actori principali – Rusia și Turcia, cărora li s-a alăturat, mai nou, și Ucraina. În acest sens, putem opina faptul că Rusia deține, în momentul de față, detașat avantajul componentei *hard power*, prin capacitățile militare de care dispune în zonă, fapt dovedit și de politica agresivă pe care constant o practică. Turcia, datorită controlului asupra celor două strâmțori (Bosfor și Dardanele), esențiale pentru legătura cu Marea Mediterană, deține, astfel implicit, și principala zonă economică și comercială a Mării Negre, fapt ce îi conferă un avantaj mult mai complex în fața Rusiei, fiind mai puternică în privința componentei *smart*, Turcia având posibilitatea de a îmbina componenta economică cu cea militară. De cealaltă parte, Ucraina, până la conflictul din Crimeea, deținea avantajul *soft* al regiunii Mării Negre, cele mai multe companii petroliere cu capital străin aflându-se în zona comercială a Ucrainei, fiind, totodată, și cea mai atractivă zonă de investiții externe. Un exemplu relevant în acest sens este reprezentat de compania Skifska, deținută de corporația britanico-olandeză Royal Dutch Shell, care, în 2012, a obținut dreptul de forare petrolieră, începând cu anul 2015 (din păcate, inițiativa va fi abandonată, ca urmare a războiului din Crimeea). De asemenea, până la anexarea Crimeii de către Federația Rusă, Ucraina deținea avantajul de a avea cel mai mare port la Marea Neagră, Sevastopol fiind atât cel mai mare port, cât și cel mai bine poziționat din punct de vedere strategic, fiind o punte de legătură cu Marea Mediterană, cu Marea Azov, cu zona Maghrebului și chiar cu Orientul Mijlociu (Cojocaru 2014, 74-75).

Astfel, putem remarca faptul că, la nivelul regiunii Mării Negre, împărțirea puterii era relativ echilibrată, neexistând un actor care să îi domine pe toți ceilalți. De

asemenea, observăm că toate condițiile necesare existenței unui complex regional de securitate în zona Mării Negre erau îndeplinite simultan, fapt ce demonstrează existența unui astfel de complex.

Mai mult, folosind metoda contraexemplului, remarcăm că inclusiv cele două limitări care nu ar fi permis formarea unui complex de securitate (incapacitatea statelor de a-și proiecta puterea în afara propriilor granițe, respectiv existența unei puteri externe atât de mari încât să suprime dinamica securității dintre statele locale) nu sunt posibile pentru regiunea Mării Negre. În primul rând, regiunea dispune de actori capabili să își proiecteze puterea în afara granițelor. Luând din nou cazul Federației Ruse, putem observa că, prin conceptul de Mare Putere, utilizat în politica sa externă, aceasta este capabilă să își proiecteze capacitățile militare în afara propriilor sale granițe, în acest sens întreținând o serie de conflicte înghețate în fostele sale state satelit, dar și în afara continentului european (războiul din Siria, anul 2015). De asemenea, în anul 2015, Rusia va adopta o nouă doctrină navală, care va oferi Mării Negre o însemnată tactică atât la nivel defensiv, cât și la nivel ofensiv, respectiv economic. La nivel defensiv, Doctrina Navală privea Marea Neagră drept un mijloc esențial de blocare a extinderii NATO și a desfășurării capacităților militare în apropierea granițelor Rusiei (Davis 2015, 10-11). Prin anexarea Crimeii (denumită și un portavion al Mării Negre), la nivel ofensiv, Rusia a reușit să obțină controlul și influența căilor de comunicație de pe întreg acvariul Mării Negre, de la est la vest. Poziția extrem de bună a Crimeii la nivel geopolitic și geostrategic a permis trimiterea de trupe rusești în cadrul conflagrației din Siria, demonstrând capacitatea Rusiei de a crea presiuni pe flancul sudic al NATO, Africa de Nord, Orientul Mijlociu, dar și o cale de acces secundară către Oceanul Planetar. Un alt stat riveran care dispune de capacitatea de a-și proiecta puterea în afara granițelor este Turcia, care constituie a doua armată NATO, ca mărime (Dinu 2020, 7-9).

De asemenea, pentru regiunea Mării Negre, nu există o putere externă atât de mare încât să poată suprima dinamica securității dintre statele locale. Deși am fi tentați să afirmăm faptul că NATO (și, implicit, Statele Unite) reprezintă un factor care poate limita definitiv dinamica securității din rândul statelor riverane, acest lucru nu s-a întâmplat în totalitate.

Deși trei dintre cele șase state riverane sunt membre ale NATO, iar două state au vederi prooccidentale (Ucraina și Georgia), NATO și, implicit, SUA dispun de capacități militare limitate pentru desfășurarea unei acțiuni în această regiune. Cu toate că, la data de 16 martie 2023, președintele Comisiei Permanente Selectate pentru Informații a Camerei Reprezentanților, Mike Turner, împreună cu kongresmanul Bill Keating, membru de rang înalt al Subcomisiei pentru Afaceri Externe a Camerei Reprezentanților pentru Europa, au introdus, spre aprobare, Legea pentru Securitatea Mării Negre, care are drept scop oprirea extinderii conflictelor la nivelul Mării Negre, fiind percepute drept o chestiune de securitate pentru Statele Unite, acest lucru cunoaște limitări substanțiale de natură juridică (The Senate of the United States 2023).

Potrivit Convenției de la Montreux din 1936, navele de război ale statelor care nu au ieșire directă la Marea Neagră, nu trebuie să aibă un tonaj care să depășească 15.000 de tone, acestora nefiindu-le permis să rămână mai mult de 21 de zile în apele mării. În aceste condiții, cu Rusia și Turcia drept actori dominanți, este aproape imposibil, pentru o putere externă, să modifice radical dinamica dintre statele riverane mai bine decât un stat riveran ([Britannica 1936](#)).

Astfel, indiferent de tipul de alianță politico-militară în care se regăsesc statele din jurul Mării Negre, principala putere deținută în regiune va fi proiectată doar de către statele riverane.

Complexul de securitate din Marea Neagră, ca urmare a conflictului din Marea Neagră

Așa după cum am demonstrat cu argumentele anterioare, regiunea Mării Negre constituie și facilitează existența unui complex de securitate. În prezent, Rusia reprezintă principalul actor din zonă care menține constant relații de inamicitate cu restul statelor riverane, cel mai proaspăt conflict fiind cel avut cu Ucraina.

Rusia și Ucraina împărtășesc o istorie milenară, relația dintre cele două state fiind marcată de conflicte și alianțe constante. La nivel de elemente comune pentru cele două popoare, putem observa că acestea prezintă o geneză comună la nivel geografic (Kievul fiind orașul de „naștere” al ambelor regate), au fost, vreme de aproape 70 de ani, parte a aceleiași unități politice (URSS) și au avut creștinismul de rit ortodox drept element identitar comun. Însă, în ciuda asemănărilor, de-a lungul istoriei, cele două țări par să fi împărtășit mai multe divergențe decât amicitii. În acest sens, putem aminti faptul că Ucraina a fost parte a Marelui Ducat al Lituaniei (Uniunea Polonă Lituaniană), un regat care a avut, de-a lungul timpului, conflicte directe atât cu Rusia Țaristă, cât și cu Rusia Imperială. Faptul că Ucraina a fost parte din Uniunea Polono-Lituaniană se va regăsi inclusiv în caracterul naționalist al ucrainenilor, ei considerându-se un popor diferit de ruși. La nivel cultural, se remarcă, de asemenea, diferențe substanțiale între cele două popoare, tradițiile și valorile fiind destul de diferite.

Astfel, putem observa că ambele popoare au o identitate națională suficient de diferită, permițându-le astfel, teoretic, să evolueze pe direcții separate din punct de vedere politic, economic și social.

Ca urmare a destrămării URSS în 1991, Rusia și Ucraina vor redeveni două entități separate la nivel politic, economic și social care vor căuta să își formeze o politică proprie atât la nivel intern, cât și extern.

La nivel de securitate, în ultima decadă a secolului XX, regiunea Mării Negre a fost extrem de stabilă, cu excepția Tansnistriei, niciun conflict neavând loc, relațiile dintre state fiind doar de natură economică.

Primul semn relevant pentru o dorință de schimbare a Ucrainei și o desprindere de sub influența statelor din CSI a venit în 2004, în timpul Revoluției Portocalii, când mii de ucrainenii au mărșăluit pentru o mai bună integrare în Europa. Alt moment

în care s-a observat o distanțare tot mai mare a Ucrainei față de Federația Rusă a fost Summitul NATO de la București, din 2008, când Ucraina a transmis comunității internaționale dorința clară de a se alătura NATO. Toate aceste acțiuni vor culmina în 2014 cu primul conflict armat, după aproape un secol, între cele două țări, odată cu anexarea de către Rusia a Peninsulei Crimeea. La nivelul complexului de securitate, anexarea Crimeii de către Rusia a marcat o renunțare la statu-quo-ul din cadrul regiunii vechi de aproximativ 70 de ani. De asemenea, prin anexarea Crimeii, Rusia și-a mărit considerabil avantajul tactic și geostrategic în regiune, întrucât astfel a reușit să obțină controlul și influența asupra căilor de comunicație de pe întreg acvariul Mării Negre, de la est la vest. Poziția extrem de bună a Crimeii la nivel geopolitic și geostrategic a permis trimiterea de trupe rusești în cadrul conflagrației din Siria, demonstrând capacitatea Rusiei de a crea presiuni pe flancul sudic al NATO, Africa de Nord, Orientul Mijlociu, dar și o cale de acces secundară către Oceanul Planetar.

Astfel, prin anexarea Crimeii, Rusia a reușit să transforme, la nivel extern, complexul de securitate al Mării Negre, prin modificarea structurii sale (Dinu 2020, 10-11). Mergând până în prezent, putem observa că războiul din Ucraina a modificat din nou dinamica actualului complex regional de securitate al Mării Negre.

Deși în regiune sunt adversari tradiționali, Rusia și Turcia par că, în prezent, sunt dornice mai mult să evite un conflict una cu cealaltă decât să înceapă unul. De asemenea, agresiunea din Ucraina determină o apropiere a României și Bulgariei una față de cealaltă, regiunea lor de securitate fiind, de altfel, și spectrul de securitate al NATO și al Uniunii Europene. Însă, după cum am spus mai sus, capacitățile militare ale NATO pentru spațiul Mării Negre sunt limitate prin prevederile Convenției de la Montreux, fapt ce produce o vulnerabilitate în materie de securitate, în eventualitatea degenerării ulterioare a conflictului.

De asemenea, o altă zonă sensibilă în cadrul actualului context o constituie Georgia, care, după ce a avut de suferit, ca urmare a separatismului din anul 2008, în prezent, are multiple vulnerabilități, în condițiile unei posibile escaladări a conflictului, fiind o potențială victimă directă a unui eventual revizionism rusesc (Osetia de Sud și Abhazia). În acest sens, o grijă față de securitatea națională a Georgiei a fost deja manifestată de NATO, România, alături de Marea Britanie, deținând mandatul de ambasadă Punct de Contact NATO în Georgia, pentru o perioadă de doi ani. Faptul că o țară riverană Mării Negre are un asemenea mandat în actualul conflict într-o altă țară manifestă îngrijorare față de o generare ulterioară a acestui conflict.

La nivelul actualului război din Ucraina, Kievul a încercat să își consolideze principalele artere strategice de la Marea Neagră. În acest sens, a urmărit să apere portul Odesa, printr-un amplu proces de derusificare. Totodată, încă de la începutul conflictului, Ucraina a scufundat nava Moscova – una dintre principalele nave de război ale Rusiei –, reușind să câștige, de asemenea, un avantaj tactic însemnat în cadrul acestui conflict.

După cum am spus și la început, teoria complexului de securitate poate fi utilizată inclusiv pentru generarea de scenarii pentru anumite conflicte. În acest sens, consider că, în cazul principalilor doi beligeranți, Rusia și Ucraina, rolul Mării Negre capătă o dublă semnificație, întrucât pentru Rusia, înseamnă hegemonie, în vreme ce pentru Ucraina, înseamnă supraviețuire. Mulți experți consideră că oricine controlează sau domină Marea Neagră poate proiecta cu ușurință putere asupra continentului european, în principal în Balcani și în Europa Centrală, dar și în estul Mediteranei, în Caucazul de Sud și în nordul Orientului Mijlociu.

Astfel, o eventuală victorie a Rusiei în conflict îi va oferi posibilitatea de a avea șanse tot mai mari de a transforma Marea Neagră într-un „lac rusesc”, fapt ce i-ar permite să revină inclusiv la ambiția de pe vremea lui Petru cel Mare, de a avea acces la Marea Mediterană, având posibilitatea reală de a modifica Regimul Strâmtorilor, impunându-și astfel dominația totală asupra Mării Negre.

Pe de altă parte, o potențială victorie a Ucrainei ar marca, probabil, o revenire la statu-quo-ul specific regiunii, prin restabilirea aceluiași sferă de influență anteconflict. De asemenea, o potențială aderare a Ucrainei la NATO ar marca o creștere a influenței Alianței Nord-Atlantice în regiune, fapt ce ar permite, probabil, și o modificare a prevederilor Convenției de la Montreux.

Așa după cum am spus și la începutul lucrării, în regiunea Mării Negre se întrepătrund trei arii de securitate: europeană, euroasiatică și islamică. La momentul actual, Turcia este singura țară care este străbătută de toate aceste demarcații, fiind actorul *smart power* din această regiune. Realegerea lui Recep Erdogan ca președinte va însemna o reluare a politicilor sale neotomaniste, fapt evidențiat și de dorința acestuia de a face din Turcia un jucător important în Orientul Mijlociu și, implicit, în lumea islamică.

Un rol important în acest scenariu îl va juca și actuala „redobândire” a Nagorno-Karabakh de către Azerbaidjan, un partener tradițional al Turciei. Astfel, complexul regional de securitate ar fi extins, inclusiv către zona Orientului Apropiat, fapt ce ar determina lărgirea sa și includerea de noi actori.

Mai mult, slăbirea de către Rusia a sprijinului acordat Armeniei va face ca Erevanul să caute în altă parte alianțe de securitate, inclusiv în SUA, Franța, India și Georgia, dar și reanalizarea continuării participării la Organizația Tratatului de Securitate Colectivă (OTSC), aflată sub influența Moscovei.

Deși Rusia are două baze militare în Armenia care sunt desemnate să se ocupe de sectorul extern sudic sau din Caucaz și de împrejurimile acestuia, iar prim-ministrul armean, Nikol Pashinyan, a permis Rusiei să-și extindă influența militară în regiunea sa, în ciuda rolului Moscovei în Nagorno-Karabakh, o eventuală reorientare a Armeniei către SUA ar duce la aderarea acestei țări la subcomplexul de securitate Georgia-Ucraina.

Acest fapt ar crește vulnerabilitatea în materie de securitate a tuturor statelor riverane, mărin, totodată, dinamica relațiilor dintre acestea. Consider că acest scenariu ar fi posibil, în eventualitatea slăbirii enorme a Rusiei și Ucrainei, din cauza

acestui conflict, urmată de o posibilă implozie a Rusiei și de împărțirea sa în mai multe state, respectiv zone de influență, precum și de Ucraina care, postrăzboi, nu ar beneficia de o reconstrucție și nu ar fi primită în Uniunea Europeană sau în NATO.

Concluzii

Putem afirma că teoria complexului regional de securitate este un instrument util pentru realitățile geopolitice și geostrategice ale secolului XXI, aceasta ajutându-ne să observăm modul în care se formează și se desfășoară conflictele din diferite regiuni geografice ale lumii, fiind una dintre teoriile care ne oferă și oportunitatea de a putea genera anumite scenarii privind evoluția ulterioară a acestora.

De asemenea, deși a fost elaborată în secolul anterior și îmbunătățită în anul 2003, aceasta este în continuare una de actualitate prin prisma faptului că pune accentul inclusiv pe componenta socială, dar și pe sectoarele financiar, economic și societal, fiind o teorie extrem de complexă. În baza analizei realizate mai sus, putem remarca faptul că teoria respectă noua realitate a sistemului internațional post Război Rece prin prisma faptului că regiunile constituie, în prezent, principala dinamică în materie de amicitie/conflict, dovadă fiind majoritatea conflictelor derulate. Astfel, în baza ei, putem identifica acele zone de pe glob care prezintă caracteristicile necesare constituirii unui complex regional de securitate, astfel putând crea anumite blocuri comerciale și economice care să ajute la dezvoltarea anumitor regiuni și, implicit, la consolidarea securității, sau putem identifica acele regiuni care prezintă riscul generării unui potențial conflict regional care să prezinte anumite consecințe, concretizate în pierderi de vieți omenești și materiale, cu scopul de a-l diminua sau poate chiar de a-l evita.

Referințe

- Britannica.** 1936. "Montreux Convention." <https://www.britannica.com/event/Montreux-Convention>.
- Buzan, Barry.** 1983. *People, States and Fear: National Security Problem in International Relations*. Marea Britanie: Wheatsheaf books Ltd.
- Cojocaru, Marius George.** 2014. *NATO și Marea Neagră*. Târgoviște: Cetatea de Scaun.
- Curtifan, Tudor.** 2018. „Abhazia și Osetia de Sud, recunoscute de Siria. Georgia, replică imediată.” https://www.defenseromania.ro/abhazia-i-osetia-de-sud-recunoscute-de-siria-georgia-replica-imediat_591759.html#google_vignette.
- Davis, Anna.** 2015. "The 2015 Maritime Doctrine of the Russian Federation." *U.S. Naval War College Digital Commons*, 10-11.
- Dinu, Leonardo.** 2020. "The Crimean Aircraft Carrier. Russian federation militarization of the black sea." <https://www.newstrategycenter.ro/wp-content/uploads/2019/11/FLANKS-Policy-Brief-The-Crimean-Aircraft-Carrier.-Russian-Federation-Militarization-of-the-Black-Sea.pdf>.

Fiedler, Radoslaw și Andrezej Stelmach. 2018. *Beyond Europe: Politics and Change in Global and Regional Affairs*. Berlin: Logos Verlag Berlin.

NATO. 2023. "Deterrence and defence". https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_133127.htm.

Negruț, Silviu și Marius-Cristian Neacșu. 2022. *Geostrategia*. București: METEOR PRESS.

Ney, Virgil. 1967. "Evolution of a theater of operations headquarters, 1941-1967." <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/AD0675414.pdf>.

Petriashvili, Sophia. 2019. "The shift of dominance in the Black Sea." *New Eastern Europe*.

Smith, M.A. Dr. 2020. *Russian Foreign Policy 2000: The Near Abroad*. Camberley, Anglia: The Conflict Studies Research Centre.

The Senate of the United States. 2023. "S.804 - Black Sea Security Act of 2023." <https://www.congress.gov/bill/118th-congress/senate-bill/804/text>.